

ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА ВО ВРЕМЕ НА ВЛАДЕЕЊЕТО НА ЦАРОВИТЕ САМОИЛ И ВАСИЛИЈ II

1.

Охрид, кој во време на владеењето на цар Самоил станал и црковен центар на неговата државна творба, долго време пред тоа имал статус на обична епископија.

Така уште во времето на римското царство Лихнида, т. е. Охрид, е седиште на епископија (343.)¹⁾, а во време на ханот Борис се споменува митрополитот Гаврил Охридски (879.). Од Охрид св. Климент често го надгледувал населението од областа дали е цврсто во верата. Тој во Охрид го изградил и својот манастир а покрај него и црква, која подоцна, како што тоа се вели во житието на Климент Охридски, составено од Теофилакт Охридски (кон крајот на 11. и почетокот на 12. век), станала архиепископско седиште²⁾.

Епархијата на охридската црква имала своја територија во која спаѓале Охрид и Преспа, како што се гледа тоа од лажната повелба на Василиј II (1019.)³⁾. Инаку интересно е дека оваа архиепископија, која настанала по времето на цар Самоил, ниту тогаш, а ниту во следните векови, во византиските извори и кај византиските писатели не се викала Охридска архиепископија, туку само „Архиепископија на Бугарија“ или на „Прима Јустинијана и на цела Бугарија“.

Само малку подоцна во документите таа се викала значи „Архиепископија на Прва Јустинијана и на Охрид“, а така се потпишувал и нејзиниот архиепископ, кој дури понекогаш се кител и со називот „архиепископ и патријарх на Прва Јустинијана, на Охрид и на цела Бугарија“⁴⁾.

¹⁾ Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба, Скопје 1957, 226 и бел. 10.

²⁾ Византиски извори за историју народа Југославије I, Посебна издања Византолошког института ССХЛI/3, Београд 1955, 300, бел. 6, 302, 297, 302.

³⁾ Гърчки извори за българската история VI, БАН, София 1965, 41.

⁴⁾ Б. Прокић, Постанак Охридског Патријархата, Глас СКА ХС, Београд 1912, 222, и бел. 1, 223, бел. 1.

И додека Михајло Деволски во своите додатоци кон Скилицината хроника (1118.) го вметнува Леон⁵⁾ како наследник на Ивана „архиепископот на Бугарија“, а каталогот (списот) на бугарските архиепископи (*οἱ ἀρχιεπίσκοποι βουλγαρίας*) од II половина на 12. век го наведува исто така како наследник на истиов овој Јован во Охрид⁶⁾, дотогаш две западноевропски хроники во тоа се многу појасни. Едната е „*Sigaberti Gumbloensis monachi Chronica*“⁷⁾ а втората „*Leonis Mersicani et Petri Damiani Chronica monasterii Cosinensis*“⁸⁾

Во првата хроника со Михајло, цариградскиот патријарх и монахот Никола во 1053. и 1054. година се посочува Леон, охридски архиепископ на „Бугарите“⁹⁾, а во втората покрај истиот патријарх: Леон, охридски архиепископ¹⁰⁾, што може да се смета за прв директен и најстар назив во изворите за охридската црковна установа и за нејзиниот врховен претставник.

2.

А сега во рамките на погоре изнесеното да погледаме што токму изворно се знае за таа т. н. Охридска архиепископија во време на владеењето на Самоил и Василиј II.

Прво се поставува прашање, кога е основана, поточно кога е воспоставена во Охрид архиепископија и поради кои причини, а потоа што станало со неа, во времето на владеењето на овие двајца императори.

Ние тука нема директно да се задржуваме на оние две теории за постанокот на Охридската архиепископија за кои и денес се расправа во науката. Првата и тоа постарата теорија настанала во исто време со постанокот на оваа архиепископија¹¹⁾. Според неа произлегува дека Охридската архиепископија настанала од Бугарската архиепископија („патријаршија“) во Дрстр и дека е исто што и Бугарската архиепископија. Според втората теорија охридската архиепископија е нанолно идентична

⁵⁾ М. Деволски го нарекува „*Λέων ὁ Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος*“, или пак „*Λέωντος τοῦ Βουλγαρίων ἐπίσκοπου*“ (Грчки извори... VI, 308 а, 325 а).

⁶⁾ Б. Прокиќ, о. ц., Глас 90, 188, 238, 197, 225, 226.

⁷⁾ Сигеберт бил монах во белгискиот манастир Гемблокс и неговата хроника опфаќа период од 381—1112. година (Fr. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, II. Ljubljana 1906, LXXX).

⁸⁾ Монахот Леон Марсикански ја напишал оваа хроника до 1075. г., а факонот Петар Дамијани ја продолжил до 1138. година (Латински извори за бугарската историја, III. БАН. Софија 1965, 98).

⁹⁾ 1053. *Leone Acridano Bulgarum archiepiscopo... 1054... et Leonis Acridani Bulgarum archiepiscopi...* (Sigeberti... , J. P. Minge, PL 160, Paris 1854, 210, 211).

¹⁰⁾ „... et Leonem Acridanum episcopum...“ (Leonis Marsicani... , J. P. Migne, PL 173, Paris 1854, 895).

¹¹⁾ Со тоа прашање опширно се занимавал посочениот Б. Прокиќ (Постанак Охридског Патријархата. Глас 90, 175—267).

со архиепископијата на Прва Јустинијана (Prima Justiniana)¹³) т. е. со онаа автокефална архиепископија што цар Јустинијан I (527—565) ја основал во родното место 535. година¹³).

За утврдување кога е воспоставена оваа архиепископија во Охрид, може единствено да ни помогне списокот „*οἱ ἀρχιεπίσκοποι βουλγαρίας*“. Од него се гледа дека прв од „архиепископите на Бугарија“ бил Протоген, архиепископот на Сердика, потоа Методиј, братот на Кирил, потоа Горазд, на Климент, на Дамјан во Дрстр, потоа Герман, наречен Гаврил, во Воден и во Преспа, и Филип во Охрид (Лихнид), по старо наречен Сасарип, на Иван, исто така во Охрид и потоа Леон итн¹⁴).

Според тоа овој каталог не може директно да се поврзе со Дрстр, каде бил и првиот бугарски „патријарх“, туку со Сердика. Потоа Методиј и Горазд никогаш не биле „архиепископи на Бугарија“ како ни Климент. Со тоа овој список станува проблематичен според својата вредност и затоа треба критички и внимателно да се употребува.

Во нашиот случај, во недостиг на современи извори, присилени сме сепак да се послужиме со податоци токму од овој список, кои се однесуваат на оној архиепископ, кој престојувал во Преспа како и на првите двајца што биле во Охрид.

Во втората пак фалсифицирана исправа на Василиј II, божем од 1020. година во полза на Охридската црква, се наоѓа еден карактеристичен пасус. Во него се зборува дека „сегашниот свети архиепископ владее и управува со сите архиепископии на Бугарија, со кои во време на цар Петар и Самоил владееле тогашните архиепископи како и во сите други градови“ и дека „самиот Охрид има свој архиепископ“ кого Василиј го нашол во тој град¹⁵).

Скилица-Кедрен знае пак за Давида, како за архиепископ на Бугарија. Тој црковен великодостојник му ги предал на Јован Владимир, владетелот на Дукља, заклетвите што преку него му ги упатил царот Јован Владислав. Овој ист архиепископ се состанал кај Струмица и со Василиј II, носејќи му писмо од царицата Марија, вдовицата на Владислав (1018).

Сè што Скилица-Кедрен вели за овој архиепископ, тоа го прифаќа и М. Деволски. Но тој во своите додатоци место името на Давида го става името на Јована¹⁶), поправувајќи го на тој начин Скилица-Кедрен.

¹³) За оваа теорија пишувал исто така: А. Л., Архиепископия Первой Юстиниани Охридская и ее просветительное влияние на Южных Славян: Болгар и Сербов. Чтения в Императорскомъ обществе истории и древности российских при московскомъ университете. кн. 3—4. Москва 1886, 1—75. (писателот не ги посочува оние три т. н. Василиеви повелби). Потоа по Прокиќа: V. N. Zlatarski, prima Justiniana im Titel des bulgarischen Erzbischofs von Ochrida. Byzantinische Zeitschrift 30/1929—1930), 483—490. и во најново време: Р. Љубиќовиќ, Традиције Првме Јустинијане у тителатури охридских архиепископа. Старинар. Н. С. XVII. Београд 1966, 61—75.

¹³) Б. Прокиќ, о. ц., 176.

¹⁴) Ѓ. Ивановъ, Български старини из Македонија, София² 1931, 563, 564, 566.

¹⁵) Ѓърцки извори. . VI, 44, 45.

¹⁶) Ѓърцки извори. . VI, 288 и бел. а, 291 и бел. а.

Меѓутоа Јован Зонара исто така, кога зборува за посланицата на Марија до Василиј II, пишува дека од нејзина страна на царот му е упатен архиепископот на Бугарија Давид¹⁷).

3.

Со ова завршивме со сите извори, врз основа на кои може да се каже нешто за првите почетоци и развитокот на Охридската архиепископија во време на владетелите Самоил и Василиј II. Но тоа е сепак премногу малку.

Познато е дека постојана престолнина на Самоил била Преспа, а не Охрид, како што го сведочат тоа писателите Скилица и Поп Дуќљанин (средината на 12. век).

Таму, според списокот или каталогот на „архиепископите на Бугарија“ го наоѓаме како архиепископ Герман, наречен Гаврил. Тој некое време пред тоа имал резиденција во силната тврдина Воден (денешна Едеса)¹⁸), кој извесно време бил под власта на Самоил¹⁹).

Од овој податок може да се заклучи оти тој црковен великодостојник бил врховна црковна глава во Самоиловата држава.

Само сега се поставува прашањето: на кој начин тој станал тоа, кој го поставил, кој го потврдил и го признал.

Нема сомнение дека го поставил Самоил токму онака како што го сторил тоа Симеон со св. Климент, кого го наименувал за епископ на Дремвица или Велица²⁰).

Ова поставување на високите црковни функционери не било ништо необично, бидејќи тоа го правеле и византиските царови. Од нив на пример и Кипар и Бугарија до средината на 12. век, како што пишува Нил Доксопатрид во својот црковно-географски спис за петте источни патријаршиски престоли (1142/1143.), „добивале епископи“²¹).

Јасно е, зошто Герман-Гаврил се преселил во Преспа, бидејќи таа била престолнина на новата држава и царството, и требало да биде таму каде што е и неговиот господар.

Тој архиепископ бил во многу блиска врска со Самоила. Тоа најдобро може да се согледа, ако се претпостави дека синот на владарот, првенецот и престолонаследникот Радомир според тој црковен прелат го добил своето име: Гаврил.

Покрај тоа Самоил ја поддржувал традицијата на претходното царство токму поради својот престиж, сметајќи се за наследник на бугарските царови, што го потврдил со своето крунисување за цар и со осно-

¹⁷) Византијски извори за историју народа Југославије III, Посебна издања Византолошког института 10, Београд 1966, 250.

¹⁸) Виз. извори. . III, 99, бел. 75.

¹⁹) Гърцки извори. . VI, 281.

²⁰) Виз. извори. . I, 300, 301.

²¹) Виз. извори. . III, 361, 364.

вањето на архиепископија на „Бугарија“²²⁾ со седиште прво во Преспа а потоа во Охрид.

Разбирливо е што Самоил сакал за своето царство да има архиепископија и тоа во она место каде што му бил престолот. Само, како што добил од папата кралска, а не царска круна, така било и со таа црковна установа, која не ја признавале ни Василиј II, а ни тогашните цариградски патријарси. Според тоа тие не можеле ни неа да ја потврдат, а ниту нејзиниот архиепископ. Единствено, значи, останувала папската курија.

Имено, таа, како и во 9. век, не се согласила Самоиловата држава да добие патријарх, чиј број бил непроменлив, туку единствено настојувала тоа царство да има архиепископ.

Во поглед на тоа уште папата Никола I (858—867) на Бугарите јасно им го изложил ставот на римската курија. Тој рекол дека единствените вистински патријарси се во Рим, Александрија и Антиохија, бидејќи на чело на тие цркви стоеле апостоли. И покрај тоа што цариградските и ерусалимските највисоки црковни великодостојници се наречуваат патријарси, тие сепак немаат такво значење како понапред посочените и тоа затоа што посебно Цариградската црква не ја уредил ниеден апостол. Затоа и Никола I не се согласил Бугарите да добијат патријарх туку архиепископ, и воедно ги предупредувал дека тој може да биде ракоположен од римската столица, од која ќе добие и палиум. Во врска со тоа може да се разбере и ставот на папата Јован XIII (872—882), кој ја сметал бугарската црква за своја дијацеза, што воедно му го дал на знаење на цариградскиот патријарх Фотија²³⁾.

Дури папскиот двор го именувал првиот бугарски архиепископ Леонтиус со седиште во Преслав во почетокот на владеењето на цар Петар (927—969)²⁴⁾. Од ова е разбирливо зошто така консеквентно морал да постанат папскиот двор, кој на Самоила му испратил круна и му го потврдил избраниот архиепископ на „Бугарија“, кого што овој владетел го избрал и предложил.

Затоа е јасно што оваа архиепископија во тогашните извори не се вика патријаршија туку само архиепископија²⁵⁾. Имено таа титла, поврзана со архиепископската во тој дел од Европа, единствено му припаѓала на цариградскиот црковен великодостојник, кој и во II половина и кон крајот на 10. век се вика „*ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινοπολεὶ Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμένης πατριάρχης*“.²⁶⁾

²²⁾ За тоа поопширно пишува Б. Прокиќ во работите: Први архиепископ Јован (Глас СКА, 88. Београд 1911, 267—303) и Постанак охридског патријархата (Глас СКА, 90, 175—267).

²³⁾ Латински извори за бугарската историја II, БАН, Софија 1960, 119, 110, 111, 172.

²⁴⁾ М. Mandić (Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti. Rim (1963, 221, 223, и бел. 43), кој за ова пишува, го нарекува Леонтиус постојано „патријарх“ кого Византија не го признавала туку барала тој да се смени. И составувачот на „листата на бугарските надбискупи“ како приврзеник на Византија, не го сметал Леонтиус за вистински бугарски патријарх, па затоа ја почнува листата со патријархот Дамјан, завршува Мандиќ.

²⁵⁾ Гл. Б. Прокиќ, Постанак Охридског Патријархата, Глас 90, 179, бел. 2.

²⁶⁾ V. Grumel, Les Régestes des Actes du Patriachat de Constantinople II (715—1043), Romae 1936, 223, 225, 232.

Поради тоа чудни се резонувањата на некои научни работници како што се Б. Прокиќ, па Гелцер, Ст. Новаковиќ и во последно време на М. Мандиќ кои упорно зборуваат за основањето на „Охридска патријаршија“ или за „Бугарска патријаршија во Охрид“, а не за архиепископија во времето на Самоиола.

Службениот назив на овој врховен црковен поглавар бил „ἀρχιεπίσκοπος βουλγαρίας“. Тој подоцна со согласност на својот владетел ја напуштил престолнината Преспа и поминал во Охрид, кој, како што пишува Скилица, бил главен град на „цела Бугарија“²⁷⁾ (и престолнина на „царовите на Бугарија“ τῶν βασιλέων... βουλγαρίας).

На тој начин Охрид станал прв и последен пат црковен центар и подвижна престолнина на едно царство кое траело само до 1018. година.

Но сега во оној спис како „архиепископ на Бугарија“ го наоѓаме Филипа, кој престојувал во Лихнид, а „сегашен Охрид“ како што пишува таму²⁸⁾.

Бидејќи и овој архиепископ, исто така избран од Самоиол, не го признавал византискиот двор²⁹⁾, кој бил во перманентно непријателство со Самоиловата државна творба, а според тоа и со цариградските патријарси, и затоа тоа сигурно го направила со најголема готовност папската курија. Таа, значи, како и во блиското минато, го потврдила изборот на Самоиловата нова црковна личност и тоа не само затоа што била со тој владетел во најдобри врски и односи, туку и затоа што оваа творба ја сметала за своја дијацеца како и Бугарија своевременно, која и сега така службено се викала и во Преспа и во Цариград.

Официјалното обележје на поглаварот на оваа највисока црковна област прво во Преспа а потоа во Охрид, носи наслов „ἀρχιεπίσκοπος“. Инаку во конституциите и новелите на цар Јустинијан I и епископите на Рим, Цариград, Александрија, Антиохија и Ерусалим обично се викаат pleno titulo „ἀρχιεπίσκοποι καὶ πατριάρχαι“.

Титлата пак архиепископ по 5. век натаму го означува шефот на црковна територијална единица, која спфака поголем број епархии (митрополии)³⁰⁾.

Новите архиепископи под своја надлежност ги имале оние епископи кои биле во рамките на Самоиловото царство. Меѓу нив се истакнувале: средечката (софиската), дрстерската, могленската, велбуждската, главничката, белградската, нишката, призренската, липњанската, рапската, скопската, моровидската, битолската, воденската, драмската, србичката (сервијанската), стагската и веријската³¹⁾.

²⁷⁾ Гърци извори. VI, 291.

²⁸⁾ Б. Прокиќ, Постанак... , 225.

²⁹⁾ Познато е дека царот Јован Цимиски ја укинал „патријаршијата“ во Дрстр и го премавнал нејзиниот поглавар (Б. Прокиќ, о. ц., 225).

³⁰⁾ Ф. Гранић, Црквеноправне глосе на привилегије цара Василија II Охридској архиепископији, Гласник Скопског Научног Друштва XIX, Скопје 1934 сепарат, 4.

³¹⁾ За територијалните рамки на Охридската архиепископија пишуваат: Ст. Новаковиќ, Охридска архиепископија у почетку XI века. Глас СКА 76. Београд 1908, 1—62; Б. Прокиќ, Постанак... Глас СКА 90, 252—258 и Ф. Гранић, о. ц. ГСНД, XIX, 2, 3.

Сега се поставуваат уште две прашања: токму кога Самоил ја основал архиепископијата на „Бугарија“ и кога таа е преселена во Охрид и зошто. На првото прашање многу е тешко да се одговори, бидејќи за тоа нема ниту еден современ и директен извор.

Но затоа постојат разни мислења, а меѓу нив и на Б. Прокиќ, кој пишува дека околу 990. година Самоил создал „Охридски Патријархат“ и дека тој е „вистинска директна последица на прогласувањето на Охридското царство, бидејќи на Самоил, кој себе си се прогласил за цар, му бил потребен патријарх, кој ќе може да го венча со царски венец“³²).

М. Мандиќ, следејќи ги Гелцера и Новаковиќа, па и служејќи се со Прокиќа, пишува дека Самоил веднаш по 986. година ја „воскреснал Бугарската патријаршија во Охрид и и ги потчинил сите бискупии на источниот обред, кои тогаш се наоѓале на подрачјето на неговата пространа држава“³³). Според нашето мислење Самоиловиот избран архиепископ, со седиште прво во Преспа, а потоа во Охрид, го потврдил на негова молба папата Гргур V (9. V. 996—18 .II. 999)³⁴), кој му ја испратил и круната.

Зошто Самоиловиот архиепископ ја напуштил Преспа и се преселил во Охрид, исто така е тешко нешто поодредено да се рече. Но секако дека постоеле одредени и силни причини кои довеле до тоа, Секако тоа го направил со одобрение и во согласност со својот владетел чија перманентна престолнина Преспа не била премногу оддалечена од онаа во која сега резидирал црковниот поглавар на Самоиловата држава. Неговата духовна власт се распространувала над целото царство, т. е. границите на таа држава се поклопувале со границите на највисоката црковна установа³⁵).

По сè изгледа дека Охрид повеќе и одговарал на новосоздадената архиепископија, бидејќи и порано бил епископско седиште, во кое силно цутел црковниот живот во манастирите, за што имал заслуга св. Климент и неговите наследници. Значи во него постоела силна и богата црковна традиција, а покрај тоа од Охрид било многу полесно и попогодно да се надгледува населението на оваа држава во поглед на одржувањето на верските обреди, како што тоа своевременно го работел Климент, како што пишува во житието на св. Климент³⁶).

Герман³⁷) по сè изгледа и умрел во Преспа, чија смрт Коleti ја определува околу 1000., а почетокот на неговото архиепископување во 970. година³⁸).

³²) Б. Прокиќ, *Постанак...*, 259, 261.

³³) М. Мандиќ, *о. ц.*, 237.

³⁴) *Исти*, *о. с.*, 272.

³⁵) Ст. Новаковиќ, *о. с.* Глас СКА 76, 6

³⁶) *Виз. извори*, I, 302.

³⁷) Иречек врз основа на Ligenthal (*Beiträge zu Geschichte der bulgarischen Kirche...*) пишува дека без сомнение црквата св. Герман на брегот на Преспанското Езеро е негова задужбина (K. Jireček, *Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993*, *Archiv für slavische Philologie* XXI, Berlin 1899, 544).

³⁸) J. Coleti — D. Farlati, *Illyricum Sacrum VIII, Venetiis* 1819, 196.

Негов наследник бил Филип, кој се преселил во Охрид и таму резидирал до својата смрт.

За жал за него го знаеме единствено она што го донесува списокот на „архиепископите на Бугарија“. Тоа значи дека преку овој извор дознаваме само како му било името и дека живеел во Охрид, за чија промена на името анонимниот составувач на овој ист каталог повеќе зборува отколку за тој црковен великодостојник³⁹⁾.

Како архиепископско седиште на оваа највисока црковна институција во Самоиловата држава, сега станала црквата (со манастирот), што во свое време ја соградил св. Климент⁴⁰⁾.

Инаку оваа архиепископија како епархија на охридската столица со ново седиште во Охрид во време на Самоиловото владеење имала во местата на својата област одреден број клирици и парици, како и другите нејзе подредени епископии⁴¹⁾.

5.

Дали во време на владеењето на Гаврило Радомир, кој го наследил својот татко Самоил (во 1014.), во Охрид бил архиепископ Филип или веќе Давид⁴²⁾, тешко е нешто поопределено да се каже, бидејќи во поглед на тие личности во науката постојат сосема контрадикторни мислења.

Сепак пред сè може да се тврди дека тоа бил Филип, а за време на царувањето на Јован Владислав и по неговата смрт Давид, кого Колеги го става во периодот од 999—1019. година⁴³⁾, не сомневајќи се со ниеден збор во неговото постоење.

Јасно е дека токму Давид бил последниот архиепископ на слободната, но во тоа време значително територијално намалена Самоилова државна творба, службено наречена „Бугарија“.

Егзистенцијата на Давид без поговор ја потврдуваат и Скилица-Кедрен и Зонара, како што веќе видовме, додека единствено М. Девољски постојано (на две места) во додатоците кон Скиличината хроника (препис од 13. или 14. век) кај што стоело името Давид го става името Јован, кое со оглед на вредноста и хронологијата на посочените извори не може да се прифати.

Се знае оти Давид не резидирал долго време во Охрид, бидејќи градот бил освоен од Василиј II⁴⁴⁾. Имено од Скилица-Кедрен индиректно може да се заклучи дека пред паѓањето на овој град Јован Владислав

³⁹⁾ Б. Прокиќ, *Постанак...*, 225.

⁴⁰⁾ Виз. извори.. I, 301, 302.

⁴¹⁾ Ст. Новаковиќ, о. ц., Глас 76, 6, 7.

⁴²⁾ Прокиќ врз основа на оние додатоци на Скиличината хроника побива дека било кога Давид бил охридски „патријарх“ и тврди дека директен наследник на Филипа бил Јован. Давид му е само суфраган на „патријархот“ Јован, кој станал „патријарх“ охридски за време на владеењето на цар Радомир, а можеби уште и при крајот на владеењето на Самоил „и пред 1018. г.“ (Б. Прокиќ, *Први охридски архиепископ Јован*, Глас СКА 88, 273—275), 299, 300).

⁴³⁾ J. Coleti—D. Farlati, о. с. VIII, 197, 198.

⁴⁴⁾ Гърцки извори.. VI, 287.

многу бргу ги напуштил тамошните царски дворци а со него, што е јасно само по себе, тргнал и архиепископот Давид кој повеќе никогаш не се вратил во тој град.

Инаку архиепископот Давид играл значителна улога во времето на Јован Владислав, кој секако не барал од Рим, како што барал Самоил, ни круна ниту признавање на својот врховен црковен достоинственник.

Јасно е дека ниту цариградскиот патријарх не му ја признал титулата на Давид, кој го наговорил дукљанскиот владетел, Владимир, да појде со него и набргу царот Јован Владислав, неговиот роднина, го убил на подмолен начин⁴⁵).

Значи тука овој црковен великодостојник одиграл многу незгодна улога како пратеник на својот господар, кој се послужил со него како со средство безочно да го излаже, да го намами и да го ликвидира Владимира.

За ова пратеништво што го сочинувале 2 епископа и 1 испосник (херемит), раскажува и Поп Дукљанин⁴⁶).

Прокиќ смета дека еден од двајцата епископи би можел да биде Давид, чие име Скилица-Кедрен погрешно му го дал на Јована⁴⁷).

Меѓутоа не е неприфатливо едниот од нив навистина да бил охридски архиепископ — и тоа Давид а не Јован.

Од погубувањето на Владимир (1016.) па сè до 1018. година не се слуша повеќе ништо за Давида. Во истото време овој архиепископ на „Бугарија“ преговара со Василиј II кај Струмица во име на царицата — вдовица Марија⁴⁸). Каков резултат бил постигнат на овој состанок не е познато.

Кога Василиј II ја пратил Марија со децата (Скилица-Кедрен) и со сите роднини како и со најмладиот незаконски Самоилов син (Михајло Деволски) во Цариград (1019.)⁴⁹), со нив секако тргнал и Давид. Него сигурно, по оној состанок во близината на Струмица, го задржал кај себе со извесна намера царот Василиј.

Дека е тоа така сведочи М. Деволски. Имено, кога Скилица-Кедрен опишува како Василиј триумфално влегол во Цариград, во поворката пред него чекореле Марија, вдовицата на Владислав, Самоиловите ќерки и другите „Бугари“. Како дополнение на сето ова Деволски додава дека токму меѓу овие „Бугари“ во триумфалната поворка се наоѓал и „архиерејот на Бугарите“⁵⁰).

Според тоа, тоа можел да биде само Давид, а не Јован, бидејќи во тој свој додаток М. Деволски за првпат не ја именува оваа црковна личност туку само нејзиниот црковен чин.

⁴⁵) Гърци извори. . VI, 288.

⁴⁶) F. Šišić, Letopis Popa Dukljanina, SAN, Zagreb — Beograd 1928, 336—340.

⁴⁷) Б. Прокиќ, Први охридски архиепископ Јован, 278—284; Виз. извори. III, 118, бел. 134.

⁴⁸) Гърци извори. . VI, 291.

⁴⁹) Гърци извори. . VI, 295, и сл.

⁵⁰) Гърци извори. . VI, 296 и сл.

Што станало понатаму со архиепископот Давид во Цариград и дали бил таму задржан како и другите членови на некогашното Самоилово и Владиславово царско семејство, може само да се претпостави дека тоа било така. Имено тогаш веќе се споменува новиот архиепископ на „Бугарија“ Јован. Тоа докажува или дека Давид, кого Василиј II можел да го симне од достоинството, бил трајно конфиниран во Цариград каде живеел во некаков манастир, или дека во меѓувреме умрел.

Единствено така може да се објасни појавата на Јован, кој според списот „архиепископи на Бугарија“ бил директен наследник на Филипа, а по Скилица-Кедрен тоа бил Давид.

Бидејќи Скилица е извор од прв ред, нема зошто да се сомневаме во постоењето на личноста Давид. Што се однесува пак за Деволски, тој можеби живеел во време кога списот „архиепископи на Бугарија“ т. е. на охридските архиепископи, бил направен, па според него место Скиличиниот Давид, кого во пописот го нема, го ставил Јована. Или пак тој каталог пропуштил да го спомене Давида кого слично како и Скилица го споменува и Зонара, или пак го заменил со Филипа, што исто така не е исклучено.

6.

За Јована постојат следниве изворни податоци: список „архиепископи на Бугарија“, додатоките на М. Деволски кон Скиличината хроника и оние три лажни повелби на царот Василиј II.

Откако за цариградски патријарх е избран Евстасие место умрениот Сергеј (1019.), како што пишува Скилица-Кедрен, царот, според Деволски, повторно (*αδς*) на „Бугарската епископија“ (*τῆν ἐπισκοπὴν βουλγαρίας*) и ја потврдил автокефалноста каква што ја имала во време на Стариот Роман, дознавајќи од наредбите на царот Јустинијан дека таа е Прва Јустинијана, што тој ја вика свое родно место и која тогаш го имала за епископ Кастилион.⁵¹⁾

Имено, до колку, макар и делумно да е сигурен оној спис „Οἱ ἀρχιεπίσκοποι βουλγαρίας“ што е сочуван во препис од втората половина на 12. век, таму строј дека, кога во Дрстр Бугарската црква била почитувана со автокефалност, по наредба на царот Роман Лакапен царскиот сенат го прогласил архиепископот за патријарх.⁵²⁾

Нил Доксопатрид во својот веќе споменат спис исто така зборува за автокефалноста на „Бугарската“ црква, раководена од сопствени „епископи“. Во него се вели дека останала автокефална поради тоа што царот Василиј II ја одвоил „од власта на Бугарите“ и не и била потчинета на Цариградската црква. Затоа сè до „сега“ (т. е. до 1142/3, кога настанал овој спис), Бугарија добива од царот епископи, кои како автокефални се нарекуваат архиепископи и од Охрид управуваат со епископните.⁵³⁾

⁵¹⁾ Б. Прокиќ, Јован Скилица као извори за историју македонске словенске државе, Глас СКА 84, Београд 1910, 142; Грчки извори.. VI, 296 .

⁵²⁾ Б. Прокиќ, Постанак Охридског Патријархата, 225.

⁵³⁾ Гл. Виз. извори.. III, 363—365.

Со други зборови Василиј само ја признал автокефалноста на Охридската архиепископија, чиј поглавар тој прв го избрал и тоа така понатаму се продолжувало.

Според тоа е јасно дека тој не можел да го избира Давида, кој бил веќе епископ, туку Јована. Овој бил игумен од Дебар, а што бил по народност, не може ништо да се каже спрема списокот „архиепископи на Бугарија“⁵⁴).

Дури од онаа т. н., прва исправа на Василиј II, која се датира со 1019. година, се гледа дека тој цар го поставил Јована, тогај уште во својство на монах, да биде „архиепископ на Бугарија“ и да управува со таа архиепископија. Во една друга пак, исто така фалсифицирана повелба, божем од 1020. година, царот наложил Охрид да има архиепископ, а за Дрстр определува да се ракоположи епископ.⁵⁵)

Според тоа е јасно дека Василиј го именувал новиот охридски архиепископ во лицето на Јована и дека повторно го повратил во сега византискиот Охрид.

Во врска со сето ова границите на Охридската архиепископија не можат да се определат според оние т. н. три повелби (сигилион) на Василиј II, како ни кои граници биле во времето на Самоила а ни по пропаста на неговата држава и ни по нејзиното приклучување кон Византија како обична провинција.

За тоа постојат повеќе причини, поради кои мора да постои сомневање во нивната автентичност.

Првата причина е таа што охридските архиепископи никогаш не се служеле со овие исправи во полза на својата црква. Втората причина била таа што за овие повелби не се знаело сè до средината на 19. век. И на крајот тие се сочувани само во преписи од 16. и 17. век.⁵⁶) Овие повелби неможело да бидат ни обична „σигιλλια“ туку оној вид даровници (хрисовули), што морале да бидат оверени во најмала рака со златен печат.⁵⁷)

Покрај тоа првата исправа нема менологем, т.е. датација како ни потпис од владетелот и во неа се наведува само оловниот печат на царот, втората има само датација, оловниот печат исто се споменува, а потпис на владетелот исто нема, додека третата од сето ова нема ништо.

Покрај тоа во овие повелби Василиј II би требало да биде наведен заедно со својот брат-совладетел Константин VIII како што е уобичаено во другите листови или пак на печатите, на кои секогаш се наоѓаат ликовите на овие двајца владетели.

Во самиот текст пак на одделните повелби постојат бројни и видливи контрадикции, проследени со толку необични повластици, издадени од царот Василиј II. Тешко е да се поверува во тоа дека можел

⁵⁴) Б. Прокић, Постанак. ., 225, 232, 233.

⁵⁵) Грчки извори. . VI, 40, 41, 45.

⁵⁶) Гл. В. Н. Бенешевич, Описание греческих рукописей монастыря святой Екатерины на Синае (Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharibae in monte Sina asservantur) I, С. Петербург 1911, 544—550.

⁵⁷) Fr. Dölger, Byzantinische Diplomatie, Speyer am Rhein 1956, 37, 42, 140.

да ги издава во корист на Охридската архиепископија во ваква форма оној ист цар кој е наречен „βουλγαρβικτος“. Понатаму постојат несогласувања во однос на бројот на епископите, кои требале да го претставуваат „опфаќањето на целата бугарска епископија“ како и други нелогичности и нејаснотии.

Исто така е невозможно дека Василиј II им ги одземал на своите верни митрополити во „Бугарските“ области токму оние епископии и подрачја кои своевременно им ги одзел Самоил и ги присоединил кои врховниот поглавар на својата црква.

Во врска со севе ова потребно е да се потсетиме на изворот Скилица кој вели дека Василиј, кога ги потчинил „Бугарите“, не сакал ништо да измени туку сè оставил во таква состојба како што го уредил тоа Самоил. Скилициниот пак продолжувач (Скилица-Кедрен) го повторува ова слично, кога пишува дека Василиј, откако ја подложил „Бугарија“, не сакал во неа ништо да менува, па наредил со неа да управуваат нејзините старешини и да живеат според своите обичаи како и во време на владеењето на Самоила, кој бил нивен водач (ἀρχηγός).⁵⁸⁾

Меѓутоа се гледа дека тоа не и одговара на реалноста. Имено — пак според Скилица — првиот Василиев потег бил што ја формирал темата „Бугарија“ во ранг на катепанат, а нејзина метропола станало Скопје.⁵⁹⁾

Според Јахја, арапски писател (во 1066.), Василиј во „Бугарија“ поставил свои василики, т.е. управители, и ја направил катепанат.⁶⁰⁾

Во бугарските земји пак помеѓу балканските планини и Дунав царот ја формирал темата Паристрион или Пардунавон со средиште во Силистрија,⁶¹⁾ некогашен Дрстр, чија епархија потпаднала под Цариградската патријаршија.

Значи тоа веќе била голема промена, т.е. поделба на Самоиловото царство на два дела.

Василиј се мешал и во црковните прилики. Така, според додатоците на Скилицината хроника, повторно го потврдил како автокефален „епископатот на Бугарија“, како што бил во времето на Роман I Лакапен и тоа затоа што од наредбите на царот Јустинијан дознал дека тој е исто што и Прима Јустинијана.⁶²⁾

Според овој извор Василиј II на Охридската архиепископија и ја признал онаа самостојност што „епископатот на Бугарија“ ја имал во време на царот Роман I, но затоа не и границите на оваа црковна установа од тоа време, а поготово оние од времето на Петар и Самоил.

Сега, значи, меѓите на Охридската архиепископија се поклопувале со границите на катепанатот „Бугарија“.

⁵⁸⁾ Грџки извори. VI, 304, 334.

⁵⁹⁾ Georgi Cedreni compendium historiarum II, J. P. Migne, PG 122, Paris 1864, 216.

⁶⁰⁾ Б. Прокиќ, Јован Скилица. ., 136.

⁶¹⁾ Г. Острогорски, Историја Византије, Београд 1959, 297.

⁶²⁾ B. Prokič, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes Codex Vindobonensis hist. graec. LXXIV, München 1906, 35, 48, 39.

Само сега се поставува прашањето кои области биле опфатени во овој новоформиран катепанат.

Тоа можеле да бидат, накусо кажано, сите оние краишта што денес главно не се наоѓаат во денешна Бугарија. Или со други зборови со називот тема или катепанат „Бугарија“ Василиј во неговата управна рамка ги ставил приближно сите оние територии што биле вон од темите: Драч, Елада, Солун, Далмација, Тракија итн., при потчинувањето на Самоиловата држава.

Седиште на овој катепанат станал стратешки важниот град Скопје, чиј стрател и аутократор станал и катепан на „Бугарија“.⁶³⁾

Со ова значи Охрид засекогаш престанал да постои како метропола на „цела Бугарија“.

Во врска со тоа во оние три т.н. Василиеви повелби никако не можат да се вклучат некој спископии (и епископи),⁶⁴⁾ кои не биле во рамките на оваа нова административно-воена единица.

Инаку сите овие три листини не се сочувани во оригинал туку во доцнежни, несигурни и неточни преписи од 16. и 17. век (на пр. во поглед на имињата на епископиите и градовите, бројот на клириците и париците).

Текстот на овие повелби е вклучен во хрисовулот, што на Охридската црква и го дал во август 1272. година Михајло VIII Палеолог (1259—1282).

Во оваа хрисовула или листина, чиј ракописен зборник, во кој се наоѓал и тој, според уверувањето на сегашниот библиотекар во манастирот на Синај, не постои,⁶⁵⁾ Михајло VIII изнесува како уште Јустинијан се грижел за „светата архиепископија на Бугарија“. Нејзе и дал и име „Јустинијана Прима“, на која и папата Виргилије и доделил големи права и покажувал уште поголема грижа за неа. Ова свое внимание и едниот и другиот го потврдиле со своите хрисовули. Потоа овој владетел прави осврт на правата, што Василиј „Бугароубица“ (така постојано го вика) ѝ ги доделил на оваа архиепископија и на своите сигилии и потоа во целост го донесува текстот на овие повелби. Наведувајќи дека оваа архиепископија поради разни причини изгубила многу од своите епархии, нагласува дека овие сигилиони на Василиј, ги потврдил и царот Мануил Комнен (1143—1180), а сѐ сега со својот хрисовул и тој ѝ го прави истото нешто на истата архиепископија на „цела Бугарија“ и на Јустинијана Прима.⁶⁶⁾

Обновувајќи ѝ ги со својот хрисовул на елинизираната Охридска архиепископија божевити привилегии дадени од Василиј II како и оние што оваа црква ја врзувале за старото место Јустинијана Прима, Михајло Палеолог направил обид да ја уништи самостојноста на тогашната српска и бугарска црква и да ги потчини на охридската.

⁶³⁾ За тоа . Виз. извори.. III, 126—128, бел. 165.

⁶⁴⁾ Кои се гл. Гърцки извори.. VI, 41—47.

⁶⁵⁾ Р. Љубинковић, о. ц., Старианар Н. С. XVII, 68, 69, бел. 33.

⁶⁶⁾ В. Н. Бенешевић, о. ц., 550—554.

Овде, значи, треба да се бара причината за фалсифицирањето на оние три повелби. Затоа и се послужил со имињата на тројцата најголеми византиски владетели и освојувачи (Јустинијан I, Василиј II, Маноил Комнен), кои исто така божјем издале повелби во корист на Охридската црква.

Ова фалсифицирање на царот Михајло VIII не му било тешко да го спроведе во дело, бидејќи се знае дека тој и во 1277. година се служел со фалсифицирање со цел да ги заштити своите интереси, загрозувани од Карло Анжувинц, напулскиот крал (1266—1285). При тоа тој фалсифицирал со стотици потписи, меѓу кои се наоѓале и имињата на бискупите и седиштата на бискупите кои воопшто не постоеле.

Со фалсификатот од 1277. година Михајло во целост ја постигнал својата цел,⁶⁷⁾ но затоа не успеал со оној од 1272. г. ни тогаш кога го објавил, а ни тогаш кога направил обид да се послужи со тој хрисовул на лионскиот црковен сабор (1274). Тука неговите пратеници (40 на број)⁶⁸⁾ тврделе дека Охридската црква е основана од Јустинијан со благослов и согласност на папата и барале од папската курија да помогне Бугарија и Србија, кои спаѓале под Охридската архиепископија, да ѝ се потчинат на оваа црква.⁶⁹⁾

Не е познато што им одговорил папата на овие царски пратеници,⁷⁰⁾ кои тогаш се послужиле и се повикале на оние три лажни Василиеви повелби како и на хрисовулот од својот господар, во кој биле содржани.

Секако е јасно врз основа на изложеното дека овие три „сигилии“ на Василиј не се автентични и дека се токму фалсификат од 13. век.⁷¹⁾

Според тоа, како што веќе порано рековме, врз основа на вака лажните листини не може да се гради базата за одредување на границите на Охридската архиепископија!

7.

Ние сме на крајот на ова излагање.

Охридската архиепископија во времето од 1019. до 1025. под царовите Василиј II и Константин VIII, како што видовме, имала многу

⁶⁷⁾ В. Fr. Dölger, о. ц., 390.

⁶⁸⁾ И. Снегаров, *История на охридската архиепископија I*, София 1924, 158.

⁶⁹⁾ В. за тоа: В. Н. Златарски, *История на българската държава през средните векове III*, София 1940, 533.

⁷⁰⁾ Имено актите од соборот во Лион од 1274. г. не се сочувани (Р. Љубинковиќ, о. ц., *Старинар Н. С. XVII*, 69).

⁷¹⁾ Дали овие „сигилиони“ се фалсификати или не се сум се искажал во рефератот под наслов „Ob die jene drei Urkunden des Kaisers Basilio II zu Gunsten des Ochridanischen Erzbistums authentisch sind“, што го изнесов на XIII интернационален конгрес за византиски студии во Оксфорд (5.—10. IX. 1956). Инаку овој труд наскоро ќе излезе од печат во III св. на „Der Dölgerfestgabe Polychordia“ што ја издава „Kommission für die Herausgabe des Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuzeit bei der Bayerischen Akademie Wissenschaften“ во Минхен. Исто така за тоа пишував и во книгата „Самоиловата држава“ што ја издаде Институтот за национална историја како и „НИИ — Нова Македонија“.

помали територијални рамки на својата власт отколку во времето на Самоил.

Во време на тој цар оваа највисока црковна институција би можела да се нарече и Преспанска архиепископија, којашто дури по дефинитивното преминување во Охрид се претвора во Охридска архиепископија.

Со именувањето на Јована за архиепископ на „Бугарија“ во Охрид, раскината е секаква врска со Рим и така Охридската архиепископија дошла под власта на Цариград кој ги избирал и ги праќал црковните поглавари. Но сепак ја задржала својата автокефалност, бидејќи не му била потчинета на цариградскиот патријарх, управувајќи со црковните работи само во она подрачје, кое сега се викало кеталанат на „Бугарија“.

Архиепископот Јован кој верно му служел на Василиј II, го надживеал својот господар и умрел дури 1037. година.⁷²⁾

Тогаш него го наследил Византинецот Леон, кој бил еден од најголемите противници на римската курија покрај цариградскиот патријарх Михајло Керулари.⁷³⁾

Едно е јасно. Цар Самоил од историска потреба морал да има свој архиепископ, кој бил врховен црковен поглавар во неговата држава и затоа отпаѓа теоријата дека Преспанската, а подоцна Охридската архиепископија се продолжување на онаа стара бугарска „патријаршија“ во Дрстр или дури на Јустинијана Прима. Тоа добро го забележал и Б. Прокиќ,⁷⁴⁾ бидејќи во времето на Самоил и Василиј II вакви мислења и теории не постоеле, што се докажува со ставот на овие властодршци.

Оваа архиепископија значи морала да се создаде, бидејќи постоела држава (и тоа се разбира како архиепископија на „Бугарија“). Но сега само во друг центар и тоа прво во Преспа а потоа во Охрид — кој немал никакви допирни врски со онаа поранешна истоимена црква во сосема другите делови на Симеоновата и Петрова Бугарија.

⁷²⁾ Б. Прокиќ, *Постанак* . . , 237, 238; *Виз. извори* . . III, 363, 364, бел. 11.

⁷³⁾ *Sieberti Gumbelensis Chronica*, J. P. Migne, PL 160, 210, 211—1053. и 1054. г.; *Вид*, и Г. Острогорски, о. ц., 319.

⁷⁴⁾ Б. Прокиќ, *Постанак* . . , 201, 202, 261.